

תקציר

עבודה זו בוחנת את עמדתו של הראי"ה קוק ביחס לתורת האבולוציה. צ'ארלס דרווין הציע את הברירה הטבעית כמנגנון שמניע את האבולוציה של המינים החיים. הצלחת ספרו מוצא המינים ועצם העובדה שמצא מנגנון מסביר לאבולוציה, הביאו לפרסומה ולקבלתה של תורת האבולוציה בעולם המדעי ובציבור הרחב. הראי"ה קוק, רבה הראשי של ארץ ישראל, ומחשובי הוגי הדעות ביהדות במאה עשרים, הציג עמדה מורכבת ושיטתית ביחס לתורת האבולוציה. עבודה זו מתמקדת ביחסו של הראי"ה לתורת האבולוציה, באופן שהוא הבין אותה, ובפרשנות שהוא נתן לה.

בניגוד לדעה הרווחת, אין סתירה בין תורת האבולוציה לבין האמונה הדתית ככלל, אלא בין תורת האבולוציה לבין טיעונים ספציפיים שעמדו במוקדה של הדת האנגליקנית בגרסת Natural Theology - טיעון קביעות המינים והטיעון על פי תכנון - ניסיון הוכחת הבורא מתוך הטבע. היהדות בכלל ומשנתו של הראי"ה בפרט, לא דגלו בשני יסודות אלו, ולכן קבלת תורת האבולוציה מבחינתם, אפשרית.

הראי"ה שלא התיימר להיות איש מדע, לא טען שתורת האבולוציה נכונה כתורה מדעית. האמירה של הראי"ה הייתה אמירה פילוסופית-קבלית. הוא טען שתורת האבולוציה היא התורה שהתפיסה הפילוסופית שהיא מעלה – תפיסה של העולם כנתון במהלך תמידי של דינמיות והתפתחות, תואמת את תפיסת ההתפתחות שמופיעה בתורת הקבלה ובייחוד בכתבי הרמח"ל.

תורת האבולוציה קיבלה אצל דרווין פרשנות מסוימת הרואה את העולם כמטריאליסטי וכאקראי. ככזו היא מאפשרת לסלק את הבורא וכל ישות מטאפיזית אחרת מתמונת העולם, ומהחיים בכלל. תורת האבולוציה הביולוגית של דרווין והמשנה הפילוסופית הדרוויניסטית נתפסים בציבור כמקשה אחת. הראי"ה הבדיל בין תורת האבולוציה הביולוגית לבין הפרשנות הפילוסופית-מטריאליסטית שדרוין נתן לה. את תורת האבולוציה הביולוגית הוא קיבל באופן כללי, משום שהרעיון של התפתחות תואם את תמונת העולם של תורת הקבלה. את הפרשנות הפילוסופית של דרווין לעומת זאת, דחה הראי"ה לחלוטין. הוא שילב את תורת האבולוציה בתוך תפיסת עולם התפתחותית-קבלית שמקורה במשנתו של הרמח"ל. תפיסה זו של הרמח"ל רואה את המציאות על כל רבדיה כישות אחת כללית,

שהולכת ומתפתחת הן במישור החומרי הן במישור הרוחני. בתפיסתו של הראי"ה, אף התפתחות המינים הביולוגיים אינה אלא ביטוי לתנועת התפתחות שבה המציאות שבה אל מצבה הרוחני המקורי, שהוא המצב הפוטנציאלי שלא התממש עדיין מעולם. במשנה זו, האבולוציה היא כלי מכליו של הבורא לבריאה ולפיתוח העולם.

הראי"ה העמיד תמונת מציאות רוחנית. לשיטתו, עולמנו אינו עולם חומרי שקיימים בו גילויים רוחניים אלא עולם רוחני שבתוכו נברא עולם חומרי. זו היא משנה פנאנתאיסטית שלפיה הכול בא-להות. המציאות מתקיימת בתוך א-להות הנותנת לה את חייה ואת כיוונה. האבולוציה הביולוגית מתפקדת בתוך עולם א-להי, היא אינה סותרת את הא-להות אלא מבטאת אותה.

לכאורה, כללי הברירה הטבעית האקראיים והמכניסטיים סותרים את פעילותו של הא-ל, ובהכללה, חוקי הטבע הנוקשים מהווים סתירה לשלטונו החופשי של הא-ל. למעשה, הראי"ה אינו רואה סתירה בין חוקי הטבע הקבועים לפעילותו של הא-ל. הוא סבור כי העולם נברא על ידי רצון הא-ל החופשי, אך נבראו בתוכו גם מנגנונים וחוקי טבע קבועים, שלהם תפקידים מוגדרים. הראי"ה אינו חושש מאקראיות ומכניזם של מנגנוני הטבע, משום שגם המנגנונים וחוקי טבע אינם מחוץ לא-ל אלא בא-ל, ופעילותם מבטאת את הרצון הא-להי. המנגנונים וחוקי הטבע אינם הגורם המשמעותי משום שהם אינם קובעים את הכיוון, אלא מוציאים אותו לפועל. הם תוצאה ולא גורם מכונן. הא-להות כוללת את כל המנגנונים שמניעים בפועל את המציאות, ואינם מנהיגים אלא מונהגים. ומכאן שלפי תפיסת הראי"ה אין אבולוציה אקראית, יש אבולוציה מודרכת שהיא אחת הדרכים שבאמצעותן הא-ל פועל במציאות.

משנה זו עומדת בסתירה למטריאליזם אשר רואה בחומר את חזות הכול. לפי שיטת הראי"ה, העולם החומרי המתקיים בתוך העולם הרוחני, שואף לחזור אל המצב המקורי, מקור המציאות, ושאיפה זו מספקת את ההנעה ההתפתחותית. על-פי תפיסתו אי אפשר להגביל את האבולוציה לעולם החומרי; שיאה של האבולוציה לפיו הוא דווקא הגעתו של האדם לעולם הרוח, וזו גם פסגתם של החיים בכלל.

בפנאנתאיזם של הראי"ה בא לידי ביטוי השוני הקיצוני בין הפילוסופיה הדרוויניסטית המטריאליסטית ומשנת הראי"ה. המטריאליזם רואה בחומר את חזות הכול, ואילו הראי"ה רואה בא-להות את חזות הכול. הישגו הגדול של דרווין היה מציאת מנגנון טבעי שמסביר את היווצרות מגוון המינים בטבע ללא צורך בהסבר רוחני-מטפיזי. אצל הראי"ה לעומת זאת, האבולוציה על כל מנגנוניה היא אחת הדרכים שבאמצעותן הא-ל פועל במציאות. את האמונה שהיקום כולו נוצר באופן

מקרי, שלל הראייה כטענה שאינה סבירה. על שאלת פשר הקיום האנושי עונה המטריאליזם שלקיום האנושי אין משמעות או מטרה. הראייה, לעומת זאת, עונה את התשובה הקבלית: העולם כולו רוחני, לכל מעשה של האדם משמעות רוחנית. במעשיו יכול האדם להמשיך את התפתחות העולם ולהפוך שותף לבורא במעשה הבריאה. על פי המטריאליזם שאיפתו הטבעית של האדם למשמעות ולמיצוי אישי, החתירה לשלמות וכן הניסיון להגיע ליכולת רוחנית, הם לא יותר מאשר המצאה או עיוות תפיסה אנושי. אצל הראייה כל אלה מבטאים את ייחודו של האדם.

כאשר הראייה קיבל את תורת האבולוציה הוא לא תפס אותה דרך הפרשנות המטריאליסטית של דרווין שעליה חלק. הראייה קיבל את תורת האבולוציה כפי שהיא נתפסת בפרשנות הפילוסופית-דתית שלו! הראייה שמח לקראת תורת האבולוציה כיוון שהיא חשפה הבנה בסיסית של המציאות: העולם נמצא בהתפתחות תמידית. קבלת תורת האבולוציה בפרשנות של הראייה לא רק שאינה סותרת את האמונה הדתית אלא אף מביאה להבנה שהאימננטיות הא-להית בעולם החומרי פעילה ומניעה אותו. זו תפיסה של א-להות החיה והפועלת כאן בעולמנו.

כל פרטי הפרטים הנפרדים שבמציאות שייכים לאחדות אחת. הממד הרוחני הוא שמאחד את הפרטים הנפרדים. תפיסת האחדות מעניקה להתפתחות משמעות כוללת. התפתחות של כל פרט מקדמת את האחדות השלמה - ומתוך כך גם את כל הפרטים, כולל המינים והפרטים שכבר מתו ואינם - ומממשת את פוטנציאל ההתפתחות של האחדות הכוללת. מלחמת הקיום נתפסת כמאבק פנימי בין מרכיביה של האחדות הכללית שמתפתחת ומשתכללת דרך מאבקים אלו.

מלחמת הקיום אינה הגורם המלמד על המוסר הראוי. האדם נדרש להתגבר על חוקי מלחמת הקיום ולנהל את חייו לפי פרמטרים מוסריים אחרים. הן הציווי הא-להי הן יכולתו הרוחנית והאתית תובעים ממנו לממש את חירותו האנושית, ואת אנושיותו: לא התפתות לאינסטינקטים החייתיים במלחמת הקיום, אלא חיים לפי המוסר הא-להי.

תפיסתו הרוחנית-קבלית של הראייה את תורת האבולוציה מבהירה שהטענה שהראייה קיבל את הדרוויניזם המטריאליסטי - מוטעית. הוא קיבל את התורה המדעית ודחה את פרשנותה המטריאליסטית המקובלת. לאמור: הראייה קיבל את ה"ביולוגיה" של דרווין אך שלל את ה"פילוסופיה" שלו.

החידוש של הראייה אינו ביחסו לתורת האבולוציה הביולוגית אלא בשילובה בתוך מסגרת חשיבה קבלית. חידוש זה משחרר את תורת האבולוציה מתלות בהסבר המטריאליסטי, ומציע תפיסת עולם

התפתחותית רחבה, החלה הן בממדים החומריים הן בממדים הרוחניים. לשיטת הראי"ה, תפיסת האבולוציה כחלק ממהלך א-להי, מביאה את האדם לרמה גבוהה יותר של אמונה, רמה של מפגש עם א-להות דינמית מחדשת ואין-סופית. תפיסה זו מחזירה לאדם ולמעשיו את המשמעות המוסרית ונותנת לאדם אופק שאיפות אידיאליסטי, שתורה אבולוציונית מטריאליסטית לא יכולה לספק, משום שהמטריאליזם שולל את עצם קיומו של אופק זה.

